

Jordan Tomeš, *Izajáš v pohledu rétorické kritiky: Mezi pochybnostmi a převratnou nadějí*, diplomová práce, předložená katedře Starého zákona ETF UK 12.6. 2019; vedoucí práce doc. Petr Sláma, Ph.D., 102 stran

I. Shrnutí práce

Práce je ukázkou silných stránek rétorické kritiky, aplikované na výklad starozákonního textu. V úvodu autor tuto metodu stručně představí. Zakladatelskou roli připisuje Jamesi Muilenburgovi, dobře ale ví také o postavách a směrech, z nichž Muilenburg sám vyšel (Aristoteles, Cicero, v moderní době Hermann Gunkel). Vlastní záměr rétorické kritiky spočívá, Muilenburgovými slovy, ve snaze „odhalit strukturální vzorce použité při utváření poetické či prozaické literární jednotky a rozeznat různorodé nástroje, kterými jsou výpovědi formulovány a uspořádány do jednotného celku“. (s.19)

Poté autor představí svou metodologii. Aby ukázal, jak v probírané kapitole Iz 49 fungují paralelismy a chiasmy, vysvětluje a zavádí způsob, kdy hebrejské formémy, obsahující tvar slova, předložky, sufixy, ale také skupiny slov spojené makefem, převádí do češtiny jako věnce slov spojené divizem. Takto přeložené verše (strofy), pak autor průběžně vykládá. Tu a tam, spíše v sporných případech, přitom nahlédne do standardních komentářů a monografiích k Deuteroizajášovi (Duhm 1922; Brueggemann 1998; Goldingay 2006; Westermann 1969; Vlková 2009; Childs 2001; Watts 1987), ve výkladu ale postupuje samostatně.

Nejdlejší část práce představuje vlastní autorův výklad kapitoly Iz 49 (ss. 39–88). Dělí ji na dvě části (verše 1–13 a 14–26). Právě nástroji rétorické analýzy prokazuje jejich kompoziční, rétoricky zamýšlenou jednotu. V první části kapitoly jde podle něj o dialog služebníka, pronárodů a Hospodina. Nejprve (vv. 1–6) mluví lehce znejistělý služebník k pronárodům. Poté (vv. 8–13) o pronárodech a jejich vztahu ke služebníkovu (o kterém si ve v.7 mysleli, že je jejich služebníkem) mluví Hospodin se svým služebníkem, jehož také ujišťuje svou záchranou. Ve druhé části celé kapitoly (vv. 14–26) nakonec mluví Hospodin k ženě-Siónu o tom, že právě ti cizinci, kteří byli zdrojem utrpení, se stanou její ozdobou.

V rozboru první části autor ukazuje, jak skladatel kapitol umně pracuje s napětím. Nechává nejprve mluvčího, aby se v prvních dvou verších kvalifikoval, teprve ve 3. verši mu však dovolí, aby se představil – jako Hospodinův služebník (s. 49). Poté použije služebnickovu frustraci z neúspěchu (v. 4) jako východisko pro nové pověření, které se však nebude týkat pouze Izraele (v. 5), ale také pronárodů. Ve verši 7, který funguje jako most (s. 44 a 56), dochází k obratu, takže první část Iz 49 končí blokem 8–13, ujištěním služebníkovu. Právě toto ujištění ale, díky paralelismům, s sebou zároveň nese nové sdělení: osvobození z babilónského zajetí bude vyjitím z temnoty, což bude mít svědecký dopad na přihlížející pronárody. (s. 63) Ohlášená silnice a cesta (v. 11), která je ozvukem Iz 40,3b, bude komunikační spojnici nejen pro exulanty, ale pro širokou ekumenu světa (trojí použití ukazovacího zájmena *tito* evokuje rozhlížení se na všechny strany, což vzhledem k *inclusio* s prvním veršem kapitoly dovolí rozumět jim jako příslušníkům pronárodů (s. 68).

Ve druhé části kapitoly (verše 14–26, s. 70nn) jde o vyvrácení pochybností ženy-Siónu, ztělesňující Izrael. Autor si díky kumránskému a lxx různocnění všímá dvojznačnosti v. 17a, kdy jsou k obnově Jeruzaléma povoláni *synové tvoji* (בְּנֵיךָ), což při jiné vokalizaci můžeme číst jako *stavitelé tvoji* (בְּנֵיךָ). V intencích rétorické kritiky k tomu říká „V komentářích je obvykle upřednostněn jeden nebo druhý význam, já jsem však toho názoru, že je zde autorem tento dvojitý význam utvořen záměrně ... Je na čtenáři, aby si pomocí této polysémie v mysli dokreslil charakteristiku těch, kteří k Sijónu přicházejí.“ (s. 74). S ohledem na použité atributy pak v závěru kapitoly dochází prolínání Sijóna-matky a Sijóna-nevěsty. Kardinální argument pro rétorickou souvislost druhé části a první části je opakovaný výskyt ukazovacího zájmena הַזֶּה ve v. 21, téhož, jako bylo použito ve v. 12. Ptá-li se nyní Sión-nevěsta a Sión-matka, kde se vzali všichni ti přichozí („já bezdětná ... kdo je vychoval?“), pak zde podivuhodná mise, v níž se proměnil exil, dochází svého naplnění. „Jsou to nakonec právě národy, kdo přivádí Izraelce zpět ... a dostávají se do přímého kontaktu s oním světlem“. (s. 82)

V závěrečné kapitole své práce se autor ohlíží a zhodnocuje použitou metodu. Shrnuje příklady, dokládající souvislost obsahu a formy. Popisuje rozdíl mezi explicitním adresátem Hospodinova oslovení (pronárody) a jeho skutečně intendovaným příjemcem (Izrael). Hru paralel a parafrází v textu interpretuje jako projev dialogu, který Hospodin se svým lidem vede. Ambivalentní role pronárodů, jejich někdejší agrese, fakt, že právě je nyní Hospodin oslovuje, jakož i skutečnost, že právě jim nakonec připadne úkol vděčného publika a podporovatele navracejícího se Izraele, jej vede k domněnce, že historickým kontextem kapitoly je počátek Kýrova panování ve 2. polovině 6.stol. př. n.l. Cílem textu je povzbudit v tomto převratném okamžiku Izrael. Pokud jde o postavu Hospodinova služebníka, jehož pohnutý osud nějak s touto Boží iniciativou souvisí, autor opakovaně odmítá pokoušení identifikovat tuto literární postavu s konkrétní dějinnou osobností. Vyjmenovává ale jeho funkce, hovoří o „lidském pověřenci, agentovi“ (s.96), jehož agendou je spása jako protiklad beznaděje.

Hodnocení

Práce je zdařilou ukázkou přínosu rétorické analýzy pro exegezi textu. Je napsaná živým ale ukázněným jazykem. Pozorně sleduje rétorickou stavbu textu, klade mu přiměřené otázky a formuluje velmi střízlivé odpovědi. Základní přínos práce spočívá v tom, že na desítkách příkladů doložil tendenci biblického textu provázat obsah sdělení textu a jeho formu, neboli – autorovými slovy – „použitou formou svých slov ilustrovat obsah své výpovědi“. (s. 89) Autor nepřehlíží problémy textu, ale vstupuje do rozhovoru s tradicí a s moderními badateli, viz např. v *qere-ktiv* ve v. 5 (s. 52), kde se rozhoduje spolu s *qere* a proti ČEP.

Kriticky lze namítnout: Když autor navzdory prvnímu dojmu i tvrzení mnoha komentářů nakonec pomocí rétorické kritiky konstatuje *přece jen* jednotu kapitoly Iz 49, bývalo by přesvědčivější, kdyby napřed (zřetelněji než krátkým odstavcem na s. 39) vyjmenoval odlišnosti kapitoly (jakými jsou setuma na konci v. 13 aj.). V celé kapitole Iz 49 by samozřejmě bylo možné nacházet další rétorické figury, nejen paralelismus a chiasmus. Např. ve verši 7, který tvoří kloub obou křídel první části, by měl být vyzdvížen motiv *služebníka vládců* (v. 7, kolon 6 – ve skutečnosti *služebníka Hospodina*), který je parádním příkladem inverze, s níž text pracuje, protože právě před ním nyní pokleknou králové i knížata. Také jeden z důležitých

rétorických nálezů práce, totiž konstatování, že skutečným adresátem oslovení ostrovů a dalekých národů (v.1) je ve skutečnosti Izrael (porůznu při výkladu, sumárně na s. 91), by byl pochopitelnější pomocí hermeneutických kategorií implicitního a explicitního čtenáře, jakož aplikací kategorií naratologické analýzy (alepsoň v rozsahu, jak ji v domácím prostředí představili Javornický a Ber v SAT 2008; o vztahu rétorické a naratologické kritiky by mohl promluvit v obhajobě). Občas se také vloudí frazeologická neobratnost, jako když např. Hospodin pokračuje ve své řeči, adresované *jeho služebníkov* (s. 59, má být *svému*), nebo když se závěrečná euforie izajášovské vize promítne do autorova jazyka, takže pleonasticky mluví o *vrcholném klimaxu* (s. 88). Tyto kritické poznámky ve svém souhrnu nijak zásadně neruší velmi dobrý dojem z práce.

Po formální stránce práce splňuje všechny požadavky diplomové práce předložené na Univerzitě Karlově.

Závěr

Celkově je ale práce skvělým představením jednoho z novějších exegetických přístupů, jeho aplikací na konkrétní biblický text, a to vše uvážlivou argumentací a vytříbenou češtinou. Při hodnocení práce doporučuji zvážit stupeň výtečně (A).

Doc. Petr Sláma, Ph.D., 9. srpna 2019